Το πνευματικό κίνημα των Κολλυβάδων (Νικόλαος Ντανυλέβυτς, Φοιτητής Θεολογικής Ακαδημίας Μόσχας)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 2 Νοεμβρίου, 2006

Στην ιστορία του Αγίου Όρους αναφέρονται πολλές προσπάθειες των μοναχών του να εμβαθύνουν στο πνεύμα της Ορθοδοξίας, και μια από αυτές, ήταν η διδασκαλία του **Ησυχασμού**. Αλλά σιγά-σιγά αυτή η διδασκαλία της ησυχαστικής παραδόσεως φαίνεται να λησμονήθηκε. Από την πολύχρονη αφάνειά της, όμως, την έβγαλε και την ξαναζωντάνευσε ένα άλλο μοναχικό κίνημα, λιγότερο γνωστό, αλλά εξ ίσου σπουδαίο, σύμφωνα με τα αποτελέσματά του, το **κίνημα των Κολλυβάδων**. Το αντικείμενο του αγώνα τους ήταν η αναγέννηση της λειτουργικής και πνευματικής ζωής της Εκκλησίας και του ορθοδόξου λαού κατά τον ΙΗ' αιώνα.**Το κίνημα των Κολλυβάδων, ή όπως το ονομάζει ο Σέρβος αρχιμ. Αμφιλόχιος Ράντοβιτς, (νυν Μητροπολίτης Μαυροβουνίου), η "Φιλοκαλική αναγέννησις" , έδωσε την ορθόδοξη απάντηση στις απαιτήσεις και το πνεύμα της εποχής: στον Διαφωτισμό και τον δυτικό ορθολογισμό, δικαιώνοντας την γενική προσδοκία της αναγεννήσεως της ζωής της Εκκλησίας.**

Ὁ μοναχισμὸς ὑπῆρχε πάντοτε ὁ σθεναρὸς πρόμαχος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ὁ θεματοφύλακας τῶν ἱερῶν παραδόσεων τῆς Ἐκκλησίας. Πολὺ συχνὰ ὅμως οἱ μοναχοὶ ἐδιώχθηκαν καὶ βασανίστηκαν ἐξ αἰτίας τῶν ἀκλονήτων θρησκευτικῶν πεποιθήσεών τους καὶ τοῦ ἀγῶνα τους ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἔτσι εἶναι γνωστοὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μοναχῶν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν Εἰκόνων, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Εἰκονομαχίας τὸν Η΄ καὶ Θ΄ αἰ. Μὲ αὐτὴ τὴν στάση ὁ μοναχισμὸς πολλὲς φορὲς διατηροῦσε ὄχι μόνον τὴν καθαρότητα τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἐνίσχυε τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ καὶ τὸν βοηθοῦσε νὰ ἐπιζήσει, "νὰ διασώσει τὴν αὐτοσυνειδησία του καὶ τὴν ἱερὴ ἀνάμνηση ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα περιούσιο λαὸ τοῦ Θεοῦ" (1).

Τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα, στὰ χρόνια τῆς παρακμῆς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, μέσα στὶς ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς ἀκαταστασίες, ποὺ εἶχαν ἤδη προκαλέσει ὄχι μόνο μία κρίση κοινωνικῶν δομῶν, ἀλλὰ καὶ μία βαθύτερη πνευματικὴ κρίση, ἐμφανίσθηκε ὁ Ἡσυχασμός. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο, ποὺ ἦταν γνήσια ἔκφραση τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ πεμπτουσία της, θὰ λέγαμε, δὲν ἦταν μόνον μία ὀρθόδοξη θεωρητικὴ ἀπάντηση στὰ σύγχρονά του φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ προβλήματα, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπόβαθρο τῆς ἐπιβιώσεως τῶν

ὀρθοδόξων λαῶν καὶ τῆς καθολικῆς αὐτοσυνειδησίας τῆς Ἐκκλησίας στὰ ἐπερχόμενα χρόνια τῶν δεινῶν τῆς Τουρκοκρατίας (2). Τὸ κίνημα τοῦ Ἡσυχασμοῦ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν "Ἀκρόπολη τῆς Ὀρθοδοξίας", τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ὁ ἐξοχώτερος ἐκπρόσωπός του ἀνεδείχθη ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἀρχικὰ ἁγιορείτης μοναχὸς καὶ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (+1359).

Γενικὰ στὴν ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀναφέρονται πολλὲς προσπάθειες τῶν μοναχῶν του νὰ ἐμβαθύνουν στὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ μία ἀπὸ αὐτὲς, ὅπως ἀναφέραμε, ἦταν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἡσυχασμοῦ. Ἀλλὰ σιγὰ-σιγὰ αὐτὴ ἡ διδασκαλία τῆς ἡσυχαστικῆς παραδόσεως φαίνεται νὰ λησμονήθηκε. Ἀπὸ τὴν πολύχρονη ἀφάνειά της, ὅμως, τὴν ἔβγαλε καὶ τὴν ξαναζωντάνευσε ἕνα ἄλλο μοναχικὸ κίνημα, λιγότερο γνωστὸ, ἀλλὰ ἐξ ἴσου σπουδαῖο, σύμφωνα μὲ τὰ ἀποτελέσματά του, τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων. Τὸ ἀντικείμενο τοῦ ἀγῶνα τους ἦταν ἡ ἀναγέννηση τῆς λειτουργικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα. Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων, ἢ ὅπως τὸ ὀνομάζει ὁ Σέρβος ἀρχιμ. Ἀμφιλόχιος Ράντοβιτς, (νῦν Μητροπολίτης Μαυροβουνίου), ἡ "Φιλοκαλικὴ ἀναγέννησις" (3), ἔδωσε τὴν ὀρθόδοξη ἀπάντηση στὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς: στὸν Διαφωτισμὸ καὶ τὸν δυτικὸ ὀρθολογισμὸ, δικαιώνοντας τὴν γενικὴ προσδοκία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

1. Η ΕΠΟΧΗ

Γιὰ νὰ καταλάβομε καλύτερα τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀφυπνιστικοῦ αὐτοῦ κινήματος πρέπει νὰ ποῦμε λίγα λόγια γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα.

Μετὰ τὴν Ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) πολλοὶ Ἕλληνες λόγιοι ἄρχισαν νὰ φεύγουν στὴν Δύση. Ἔφευγε ἐκεῖ καὶ ἡ νεολαία μὲ σκοπὸ νὰ ἀποκτήσει τὶς γνώσεις, ἀφοῦ δὲν εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ κάνει αὐτὸ στὴν πατρίδα της, ποὺ παρέμενε στὸ σκοτάδι τῆς ἀμαθείας. Πολλοὶ, ὅμως, ἀπὸ αὐτοὺς ἐπέστρεφαν πάλι μὲ εὐγενεῖς σκοποὺς νὰ ἐξαλείψουν τὸ σκοτάδι αὐτό, νὰ βοηθήσουν τὸ γένος τους. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ διευρύνθηκε περισσότερο κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα. Ἦταν μία περίοδος κατὰ τὴν ὁποία ὅλοι ἀναζητοῦσαν τὴν ἀναγέννηση τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ὑπόδουλου ὀρθοδόξου γένους. Ἡ ἀντίληψη, ὅμως, περὶ τῆς ἀναγεννήσεως διεχώρισε τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς τῆς προσπαθείας σὲ δύο ὁμάδες: σὲ Φιλελευθέρους καὶ σὲ Παραδοσιακούς.

Οἱ πρῶτοι στηρίζονταν στὴν πολιτιστικὰ πιὸ ἀναπτυγμένη Δύση, προβάλλοντας τὶς δυτικὲς ἀρχὲς τῆς φιλοσοφίας, παιδείας καὶ ἐπιστήμης. Οἱ δεύτεροι δέχονταν κυρίως τὴν ἐκκλησιαστικὴ παιδεία καὶ στηρίζονταν στὴν πατροπαράδοτη κληρονομιά. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ πρῶτοι εἶχαν περισσότερους ὀπαδούς, οἱ ὁποῖοι γοητεύθηκαν ἀπὸ τὴν Δύση, ἀπὸ τὸ πρακτικὸ πνεῦμα της, ἀπὸ τὴν πειστικότητα τῆς λογικῆς της καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονική της πρόοδο. Σὲ μεγάλο βαθμὸ οἱ Φιλελεύθεροι κέρδισαν λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τῶν Παραδοσιακῶν νὰ δικαιολογήσουν θεωρητικὰ καὶ λογικὰ τὴν στά-

ση τους καὶ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν παράδοση καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸ τρόπο ζωῆς, ἔναντι τοῦ δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ.

Σὲ αὐτὴν τὴν ἱστορικὴ στιγμὴ ἐμφανίσθηκε τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων, ποὺ ἦλθε γιὰ νὰ δώσει ἀπάντηση σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα καὶ παρουσιάσθηκε ὡς ἰσχυρὸ ἀντίβαρο στὸν ὀρθολογισμὸ τῶν "νέων φιλοσόφων" (4). Ἔτσι ὄχι μόνο προσέφερε στὶς χορεῖες τῶν Ἁγίων νέα ὀνόματα, ὅπως: τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, τοῦ Ἁγίου Μακαρίου τοῦ Νοταρᾶ καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, ἀλλὰ καὶ ἄσκησε βαθειὰ ἐπίδρασι στὴν κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπηρέασε λ.χ. σὲ μεγάλο βαθμὸ τοὺς δύο μεγάλους λογοτέχνες, τοὺς δύο Ἀλεξάνδρους τῆς Σκιάθου, τὸν Παπαδιαμάντη καὶ τὸν Μωραϊτίδη. Ἀλλὰ πρὶν νὰ βγάλομε συμπεράσματα γιὰ τὸ τί προσέφερε αὐτὸ τὸ κίνημα, πρέπει νὰ δοῦμε ἐν συντομίᾳ τὴν ἱστορία του.

2. Η ΑΦΟΡΜΗ

Τὸ ἀναμορφωτικὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων ξεκίνησε ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος. " Ἡ ἀρχὴ του θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ ξαφνιάσει κάποιον ἢ νὰ τὸν ἐξαπατήσει μὲ τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ρηχὴ, ἐπιφανειακὴ κίνησι, γενομένη ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ στενὲς ἀντιλήψεις. Ἀλλ᾽ εἴπαμε ὅτι αὐτὸ θὰ ἦταν μιά ἀπάτη, γιατὶ ἡ συνέχεια ἀποκαλύπτει ἀπροσδόκητες πτυχὲς καὶ ἡ ἔρευνα φέρνει στὸ φῶς λαμπρὲς σελίδες καὶ μεγάλες μορφές" (5).

Τὸ Κίνημα αὐτὸ ἐμφανίσθηκε ἀπὸ μία ἔριδα. Ἡ πρώτη ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἔριδα αὐτὴ δόθηκε ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τῆς Σκήτης τῆς Ἁγίας Ἄννης, τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Οἱ μοναχοὶ αὐτοὶ ἄρχισαν τὸ 1750 νὰ κτίζουν τὸ καινούργιο Κυριακό, (δηλαδὴ τὴν κεντρικὴ ἐκκλησία τῆς Σκήτεώς τους), γιὰ τὶς θρησκευτικές τους ἀνάγκες, ἀφοῦ αὐξήθηκε ἡ ἀδελφότητά τους. Τότε ἐμφανίσθηκαν πολλοὶ εὐεργέτες, ποὺ ἔδωσαν χρήματα γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ ζητοῦσαν συγχρόνως ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς νὰ προσεύχονται γιὰ τοὺς κεκοιμημένους συγγενεῖς τους. Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπο μαζεύτηκαν πολλὰ ὀνόματα, ὥστε οἱ μοναχοὶ ἀναγκάσθηκαν νὰ τελοῦν πιὸ ἐκτενεῖς ἐπιμνημόσυνες ἀκολουθίες ἀπὸ τὶς συνηθισμένες.

Κατὰ τὸ Τυπικό τῆς Ἐκκλησίας, ἀρχικὰ μετὰ τὸν ἑσπερινὸ τῆς Παρασκευῆς καὶ τελικὰ τὸ πρωΐ τοῦ Σαββάτου μετὰ τὴν Θ. Λειτουργία γίνεται ἡ εὐλογία τῶν κολλύβων, (δηλαδὴ τοῦ βρασμένου σιταριοῦ, ποὺ χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν τέλεση τῶν μνημοσύνων καὶ συμβολίζει τὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων, σύμφωνα μὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην ιβ΄, 24-25: "Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει). Μέχρι τότε, σὲ ὅλες τὶς ἱερὲς Μονὲς καὶ Σκῆτες τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἔψαλλαν τὶς ἐπιμνημόσυνες ἀκολουθίες στὰ παρεκκλήσια τῶν κοιμητηρίων κάθε Σάββατο. Οἱ Ἁγιαννανίτες μοναχοί, ὅμως, λόγῳ τῶν πολλῶν ὀνομάτων τῶν κεκοιμημένων, κι ἐπειδὴ κάθε Σάββατο γινόταν ἐπίσης ἡ καθιερωμένη ἀγορὰ στὶς Καρυὲς, τὸ διοικητικὸ κέντρο τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπου αὐτοὶ πουλοῦσαν τὰ ἐρ-

γόχειρά τους, ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν τὰ μνημόσυνα ἀπὸ τὸ Σάββατο στὴν Κυριακή.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ σκανδάλισε μερικοὺς μοναχοὺς, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν Καυσοκαλυβίτη διάκονο Νεόφυτο τὸν Πελοποννήσιο, ὁ ὁποῖος ἄρχισε ἐναντίον τῶν Ἁγιαννανιτῶν "δογματικὸν ἀγῶνα". Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ ἔριδα αὐτὴ χώρισε ὅλη τὴν μοναχικὴ πολιτεία σὲ δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα καὶ τάραξε κυριολεκτικὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ μοναχοί, ποὺ ὑπερασπίσθηκαν τὴν τέλεση τῶν μνημοσύνων κατὰ τὸ Σάββατο μόνον, κατὰ τὴν παλαιὰ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ὀνομάσθηκαν περιφρονητικὰ "Κολλυβάδες". Ὅμως, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου τὸ ὄνομα αὐτὸ ἔγινε σὰν ἐγκώμιο γιὰ ὅλους τοὺς παραδοσιακοὺς μοναχούς. Μὲ αὐτὴ τὴν πλευρὰ τάχθηκαν, μετὰ ἀπὸ τὸν Νεόφυτο (+1784), ὁ Ἅγιος Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, Μητροπολίτης πρώην Κορίνθου (+1805), ὁ Ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης (+1809), ὁ Ὅσιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (+1813) καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἀντίθετα, οἱ μοναχοὶ ποὺ ἀποδέχθηκαν τὴν τέλεση τῶν μνημοσύνων καὶ κατὰ τὴν Κυριακή, ὀνομάστηκαν "Ἀντικολλυβάδες", γνωστότεροι τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Θεοδώρητος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ὁ Βησσαρίων ὁ ἐκ Ραψάνης τῆς Θεσσαλίας.

Στὴν συνέχεια οἱ Κολλυβάδες ἐπανεμφανίσθηκαν στὸν πνευματικὸν ὁρίζοντα τοῦ Ἁγίου Ὄρους μὲ δημοσίευση τοῦ βιβλίου "Περὶ τῆς Θείας Μεταλήψεως" (1777). Αὐτὸ τὸ βιβλίο ἐκδόθηκε ἀνώνυμα στὴν Βενετία, ἀλλὰ σίγουρα προῆλθε ἀπὸ τοὺς κολλυβαδικοὺς κύκλους, ἀφοῦ τὸ περιεχόμενό του ἀντιστοιχεῖ στὶς ἀπόψεις τους. Καὶ μάλιστα οἱ ἐρευνητὲς λένε πὼς τὸ ἔγραψε ὁ Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης καὶ ὅτι τὸ ἐπεξεργάστηκαν ὁ Ἅγιος Μακάριος καὶ ὁ Ὅσιος Νικόδημος, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ ἐμπλούτισε μὲ πολλὰ πατερικὰ κείμενα στὴν β΄ ἔκδοση (1783). Ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἦταν "νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν χαριτωμένην συνήθειαν τῶν παλαιῶν Χριστιανῶν, καὶ ἔρχεται νὰ ἀποδείξῃ μὲ Γραφικὰς, Ἀποστολικὰς καὶ Πατερικὰς μαρτυρίας ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ψυχοσωτήριον νὰ μεταλαμβάνῃ συχνὰ πᾶς ὀρθόδοξος Χριστιανὸς, ὅταν δὲν ἔχῃ ἐμπόδιον" (ἀπὸ τὸν πρόλογο τῆς ἐκδ. τοῦ 1783). Ἡ αἰτία ποὺ προκάλεσε τὴν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἦταν, κατὰ τὸν Ὅσιο Νικόδημο, ἡ μεγάλη ἀμέλεια καὶ καταφρόνηση ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ οὐράνια τροφὴ τῆς Θ. Μεταλήψεως, καὶ γι' αὐτὸ "ἐξέλιπεν ἡ ἁγιότης ἀπὸ ἡμᾶς, ὠλιγόστευσεν ἡ ἀρετή, ηὔξησεν ἡ κακία". Τὸ βιβλίο ἀρχικὰ καταδικάσθηκε ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κων/πόλεως τὸ 1785, γιατὶ δῆθεν δημιουργοῦσε σκάνδαλα καὶ διχόνοιες. Ἀργότερα ὅμως τὸ ἴδιο τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, στὸ πρόσωπο τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου Ζ΄ (1799-1801), ἀκύρωσε τὴν καταδίκη (6).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς συχνῆς Θείας Μεταλήψεως δημιουργήθηκαν καὶ ἄλλα ζητήματα, ὅπως τὸ ζήτημα τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν Εἰκόνων, τοῦ ἀφορισμοῦ, τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ Ἁγιασμοῦ, τῆς σχέσεως τῶν Τιμίων Δώρων καὶ τοῦ Ἀντιδώρου, τῆς γονυκλισίας κατὰ τὶς Κυριακές, κ.τ.λ. (7). Ἀλλὰ δὲν θὰ ἐξετάσομε ἐδῶ αὐτὰ τὰ θέματα, λόγῳ τῆς μικρῆς διαστάσεως τῆς ἐργασίας μας, καὶ θὰ στραφοῦμε πρὸς ἄλλα πιὸ ση-

μαντικὰ καὶ χαρακτηριστικὰ ζητήματα τοῦ κινήματος αὐτοῦ.

Ὅπως ἤδη ἔχομεν ἀναφέρει, ἡ ἔριδα αὐτὴ τάραξε ὅλο τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κ/πόλεως στὴν ὁποία καὶ ὑπάγεται ἡ μοναχικὴ χερσόνησος. Βλέποντας πὼς ἐξελίσσονται τὰ γεγονότα στὸ Ἅγιον Ὄρος, ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία, ἀνησύχησε καὶ θέλησε νὰ ἐπαναφέρει τὴν τάξη στὴν μοναχικὴ πολιτεία. Καὶ κατὰ συνέπεια βγῆκε τὸ 1772 ἡ ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Θεοδόσιο Β΄ (1769-73) ἡ ὁποία ἀφήνει τὶς δύο μερίδες τῶν ἀντιμαχομένων νὰ εἶναι ἐλεύθερες στὴν ἐκλογὴ τῆς ἡμέρας τῆς τελέσεως τῶν μνημοσύνων καὶ στὸ ζήτημα τῆς Θ. Μεταλήψεως δὲν καθορίζει τὸ χρονικὸ διάστημα, δηλ. κατὰ πόσο συχνὰ μπορεῖ νὰ κοινωνάει κανεὶς, ἀλλὰ σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι ἡ προετοιμασία πρὸ τῆς Θ. Μεταλήψεως.

Εἶναι φανερὸ πὼς μὲ αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ τὸ Οἰκ. Πατριαρχεῖο προσπάθησε νὰ ἐπαναφέρει τὴν γαλήνη στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ὅμως ἡ γαλήνη δὲν ἦλθε. Καὶ «οἱ μὲν παραδοσιακοὶ κατηγοροῦσαν τοὺς φιλελευθέρους ὡς "καταπατοῦντας καὶ μὴ τηροῦντας τὸ Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησίας". Ἐκεῖνοι δὲ τοὺς παραδοσιακοὺς ὡς "Κολλυβάδες, Σαββατίνους, αἱρετικοὺς, κακοδόξους", ἀκόμη δὲ καὶ "Φραγμασόνους"» (8).

Μὲ αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴ δὲν ἔπαψαν οἱ προσπάθειες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου νὰ εἰρηνεύσει τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀκολούθησαν καὶ ἄλλες ἐπιστολὲς στὶς ὁποῖες διατάσσονταν νὰ ἀκολουθοῦν οἱ Σκῆτες στὸ ζήτημα τῶν Μνημοσύνων τὴν πρακτικὴ τῶν Μοναστηρίων στὰ ὁποῖα ὑπάγονταν. Ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Οἱ Ἀγιαννανίτες δὲν ὑπάκουσαν καὶ πῆγαν στὴν Κ/Πολη νὰ παρουσιάσουν ἐκεῖ τὰ ἐπιχειρήματά τους. Πῆγαν ἐκεῖ καὶ οἱ κολλυβάδες, ὅμως ἄνευ ἐπιτυχίας. Τελικὰ τὸ 1774 σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους στὴν Ἰ. Μ. Κουτλουμουσίου συγκλήθηκε Σύνοδος γιὰ νὰ ἐρευνήσει αὐτὸ τὸ θέμα. Ἡ Σύνοδος προσκάλεσε τοὺς Κολλυβάδες, ἀλλὰ αὐτοὶ δὲν ἦρθαν, ἀφοῦ εἶδαν πὼς κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ Σύνοδος ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς τελοῦντες τὰ μνημόσυνα κατὰ τὶς Κυριακές, δηλ. Ἀντικολλυβάδες. Τότε ἡ Σύνοδος διαμαρτυρήθηκε κατὰ τῶν Κολλυβάδων στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἔστειλαν τὸν γνωστὸ ἀντίπαλο τῶν Κολλυβάδων, τὸν μοναχὸ Βησσαρίωνα τὸν ἐκ Ραψάνης, ἀντιπρόσωπο τῆς συνόδου στὴν Κ/Πολη, ἔχοντάς τον ἐφοδιάσει μὲ ἐπιστολὲς, (ποὺ εἶχαν νοθεύσει τὸ περιεχόμενο), τῶν Ἀθανασίου Παρίου καὶ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου (9).

Στὴν Κ/Πολη οἱ προσπάθειες τοῦ Βησσαρίωνος εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σύγκληση τῆς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ 1776 καὶ τὴν καταδίκη τῶν Κολλυβάδων. Ἔχοντας αὐτὴ τὴν ἀπόφαση τοῦ Πατριαρχείου οἱ ἀντίπαλοι τῶν Κολλυβάδων τοὺς ἔδιωξαν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀλλὰ ἡ κακὴ αὐτὴ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος ἐκ μέρους τῶν Ἀντικολλυβάδων, συνέβαλε στὴν διάδοση τοῦ κινήματος σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ἔξω ἀπὸ τὰ ὅριά της. Ἀργότερα, ὅμως, οἱ Κολλυβά δες δικαιώθηκαν ἐπὶ Πατριάρχου Γαβριὴλ Δ΄, τὸ 1807, καὶ ἡ τελική τους δικαίωση ἔγινε τό 1819 ἐπὶ Πατριάρχου ἁγίου Γρηγορίου Ε΄, τοῦ ἐθνομάρτυρος.

3. ΟΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΙ

α΄. Τῶν Κολλυβάδων.

Δὲν ξέρομε δυστυχῶς πόσοι μοναχοὶ κρατοῦσαν τὴν παραδοσιακὴ γραμμή. Εἶναι δύσκολο νὰ παρουσιάσουμε τὸν ἀριθμὸ. Σίγουρο εἶναι πώς ἦταν πολλοὶ. Ἐμεῖς θὰ ἀναφερθοῦμε στὰ κυριώτερα πρόσωπα ἀπὸ τοὺς ἀρχηγέτες τους.

1. Ὁ Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης.

Ὅπως ἤδη εἴπαμε, ὁ πρῶτος χρονικὰ Κολλυβᾶς ἦταν ὁ Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης. Ἦταν λόγιος ἁγιορείτης, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο. Γεννήθηκε στὴν Πάτρα περὶπου τὸ 1713 καὶ σπούδασε στὴν Κ/Πολη, στὴν Πάτμο καὶ στὰ Ἰωάννινα. Ἔλαβε τὸ μοναχικὸ σχῆμα στὴν Σκήτη τῶν Καυσοκαλυβίων καὶ δίδαξε στὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴ, δηλαδὴ τὸ σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Ὄρους γιὰ τοὺς νέους μοναχούς. Τὸ 1749 ἀνέλαβε τὴν σχολαρχία τῆς Ἀθωνιάδος. Ἡ συντηρητικότητά του προκάλεσε ἰσχυρὰ ἀντίδραση ἀπὸ τοὺς μαθητὲς καὶ ὁ Νεόφυτος ἐγκατέλειψε τὴν θέση του. Ἐξ αἰτίας τῆς συμμετοχῆς του στὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων, ἐδιώχθηκε ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐξορία του παύει νὰ ἀναμιγνύεται στὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων καὶ τὸν συναντοῦμε σχολάρχη στὴν Χίο (1760), στὴν Ἀδριανούπολη (1767) καί, μάλιστα ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος, στὴν Ρουμανία, στὸ Βουκουρέστι, ὅπου καὶ πεθαίνει τὸ 1784. Τὸ γεγονὸς ὅτι καταγόταν, ἐκ μέρους τοῦ πατέρα του, ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους τὸ ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ ἀντίπαλοί του λέγοντας πώς ὁ Νεόφυτος ὑπερασπιζόταν τὴν τέλεση τῶν μνημοσύνων κατὰ τὰ Σάββατα, γιατὶ δῆθεν νοσταλγοῦσε τὴν ἰουδαϊκὴ ἀργία τοῦ Σαββάτου καὶ μάλιστα κατηγόρησαν ὅλο τὸ κίνημα ὅτι ἦταν ἰουδαϊκῆς προελεύσεως. Σὲ ἀπάντηση αὐτῶν τῶν κατηγοριῶν ὁ Νεόφυτος ἔγραψε τὸ ἔργο: "Ἀνατροπὴ τῆς θρησκείας τῶν Ἑβραίων" (10). Ἦταν "φιλοπονώτατος, πολυμαθέστατος καὶ προκομμένος", κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ συγχρόνου του λογίου μοναχοῦ Καισαρίου Δαπόντε (11).

2. Ὁ Ἅγιος Μακάριος (Νοταρᾶς).

Ὁ Ἅγιος Μακάριος ὁ Νοταρᾶς κρατοῦσε τὴν φλέβα του ἀπὸ τὴν μεγάλη καὶ ἱστορικὴ οἰκογένεια τῶν Νοταράδων, ποὺ εἶναι γνωστὴ ἀκόμη ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ χρόνια. Πιὸ συγκεκριμένα ὁ Μακάριος ἕλκει τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὸν Ἀγγελῆ Νοταρᾶ, ἀδελφὸ τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ, μεγάλου Δούκα (πρωθυπουργοῦ) τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Παλαιολόγου τοῦ Ἐθνομάρτυρος, μὲ διαταγὴ τοῦ Πορθητοῦ Σουλτάνου. Μετὰ τὴν Ἅλωση τῆς Κ/Πόλεως ὁ Ἀγγελὴς Νοταρᾶς μὲ ἄλλους ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ μεταξὺ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ Καλαβρύτων, στὰ Τρίκαλα τῆς ὀρεινῆς Κορινθίας, ὅπου τὸ 1731 καὶ γεννήθηκε ὁ Μιχαὴλ (ἔπειτα Μακάριος) Νοταρᾶς, ἀπὸ τὸν Γεώργιο καὶ τὴν Ἀναστασία. Μεταξὺ τῶν διασήμων συγγενῶν τοῦ Ἁγ. Μακαρίου πρέπει νὰ μνημονεύσουμε ἐπίσης τὸν Ἅγιο Γεράσιμο τὸν πολιοῦχο τῆς Κεφαλληνίας, τοὺς δύο Πατριάρχες Ἱεροσολύμων Δοσίθεο καὶ Χρύσανθο καὶ τὸν λόγιο Θεοφάνη Ἐλεαβοῦλ-

κο Νοταρᾶ. Μὲ μιὰ λέξη ἡ οἰκογένεια τῶν Νοταράδων στὴν ἱστορικὴ πορεία της ἔδωσε στὴν Ἐκκλησία καὶ στὴν πολιτεία πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀναδείχθηκε καὶ ὁ Ἅγ. Μακάριος.

Στὰ νεανικὰ του χρόνια σπούδασε στὴν Κεφαλληνία. Ἔχοντας κλίση στὴν μοναχικὴ ζωὴ μετέβηκε στὴν μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἀλλὰ ἐκεῖ δὲν ἔγινε δεκτὸς γιατὶ δὲν εἶχε τὴν συγκατάθεση τῶν γονέων του. Ἀναγκάστηκε νὰ ἐπανέλθει στὸ σπίτι τοῦ πατέρα του στὴν Κόρινθο ὅπου καὶ ἔγινε διδάσκαλος στὸ σχολεῖο. Τὸ 1765 στὴν ἡλικία τῶν 34 χρόνων χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Κορίνθου μετὰ ἀπὸ ἀπαίτηση κλήρου καὶ λαοῦ. Ἀλλὰ ἡ ποιμαντορία του στὴν Κόρινθο ἦταν σύντομη. Τὰ γεγονότα τῆς ἐξέγερσης στὴν Πελοπόννησο τὸ 1769, τὰ λεγόμενα Ὀρλωφικὰ, τὸν στεροῦν τῆς καθέδρας. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἔλαβε τὴν ἐντολὴ ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη νὰ ἀποστείλει νέους ἀρχιερεῖς στὴν Πελοπόννησο. Καὶ ἀπὸ τότε ὁ Ἅγιος Μακάριος ἀφοσιώθηκε στὴν ἀσκητικὴ ζωή. Πῆγε στὸ Ἅγιον Ὄρος ὅταν ἡ ἔριδα τῶν μνημοσύνων βρισκόταν σὲ ἔξαρση καὶ ἀμέσως συντάχθηκε μὲ τὴν μερίδα τῶν Κολλυβάδων. Ἀλλὰ ἡ κυρία προσφορά του ὄχι μόνον στὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλον τὸν ὀρθόδοξο κόσμο ἦταν ἡ συλλογὴ τῶν ἁγιοπατερικῶν κειμένων καὶ ἡ ἔκδοση τῆς λεγομένης "Φιλοκαλίας". Ὁ Ἅγιος Μακάριος ἐπισκέφθηκε πολλὲς μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες μαζεύοντας τὰ ξεχασμένα κείμενα τῶν Ἁγίων Πατέρων καὶ δίνοντάς τα γιὰ ἐπεξεργασία στὸν Ἅγιο Νικόδημο. Ὁ καρπὸς τῆς ἐργασίας τους εἶναι ἡ συλλογὴ τῆς "Φιλοκαλίας" καὶ τοῦ "Εὐεργετινοῦ" καὶ πολλῶν ἄλλων βιβλίων.

Ὁ ἅγιος Μακάριος ἦταν ὑπόδειγμα ἱεράρχου. Συνδύαζε τὴν πνευματικὴ καὶ διδασκαλικὴ ἱκανότητα. Μολονότι ζοῦσε πτωχικὰ ὁ ἴδιος ἔγινε γνωστὸς γιὰ τὴν φιλανθρωπία του, βοηθῶντας περισσότερο τοὺς σπουδαστὲς στὴν ἀποπεράτωση τῶν σπουδῶν τους. Ὅσον ἀφορᾶ τὴν θέση του στὸ κίνημα ἦταν ὁ ἐμψυχωτὴς καὶ γενάρχης του.Πέθανε στὶς 16 Ἀπριλίου τοῦ 1805 στὴν Χίο καὶ ἀμέσως ἡ ἁγιότης του ἀναγνωρίσθηκε διὰ μέσου πολλῶν θαυμάτων.

3. Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης.

Ὁ τρίτος ἐκπρόσωπος τῆς παραδοσιακῆς γραμμῆς ἦταν ὁ ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (κατὰ κόσμον Νικόλαος Καλλιβούρτσης). Γεννήθηκε στὴν Νάξο τὸ 1749 ὅπου καὶ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα. Μετὰ σπούδασε στὴν Σμύρνη. Λίγο ἀργότερα στὸ νησὶ Ὕδρα γνωρίστηκε μὲ τὸν Ἅγιο Μακάριο Νοταρᾶ μὲ τὸν ὁποῖο ἀνέπτυξε στενὲς καὶ ἰσόβιες πνευματικὲς σχέσεις αἰσθάνοντας πρὸς αὐτὸν ἀγάπη καὶ βαθειὰ ἐκτίμηση (12). Τὸ 1775 κουρεύτηκε μοναχὸς στὴν Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἁγ. Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἦταν κατὰ κάποιον τρόπον ὁ θεολογικὸς νοῦς τοῦ κινήματος τῶν κολλυβάδων. Ὅταν κατηγορήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του γιὰ αἵρεση καὶ κακοδοξία ἐξ αἰτίας τῆς συμμετοχῆς του στὸ κίνημα, τότε ἔγραψε τὴν "Ὁμολογία πίστεως" (1807) -ἔργο ποὺ μποροῦμε νὰ θεωρηθῆ σὰν ἀπολογία ὁλοκλήρου τοῦ κινήματος. Ἦταν ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος, μεγάλη προσωπικότητα. Διακρινόταν γιὰ τὶς γνώσεις του, τὴν ἀπέραντη μνήμη

του καὶ τὸ ἀκέραιον τοῦ χαρακτῆρα του. Ἔγραψε καὶ ἐπεξεργάστηκε πολλὰ βιβλία, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν "Φιλοκαλία" σὲ συνεργασία μὲ τὸν Ἅγιο Μακάριο. Μετέφρασε καὶ δυτικὰ βιβλία τὰ ὁποῖα καθάρισε ἀπὸ τὸ ἀντιπατερικὸ στοιχεῖο καὶ βάπτισε στὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Ἐξ αἰτίας τῶν ἔργων του ὀνομάστηκε "πολυγραφότατος" ἀπὸ τοὺς βιογράφους του. Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ἔγινε ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐρευνητὲς τῶν χειρογράφων μετὰ τὴν Ἅλωσι τῆς Κ/Πόλεως.

Μετὰ τὴν καταδίκη τοῦ κινήματος καὶ τὴν ἐξορία καὶ αὐτοεξορία τῶν Κολλυβάδων ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὁ Ἅγιος Νικόδημος δὲν ἔφυγε, ἀφοῦ δὲν καταδικάσθηκε, ἀλλὰ συνέχισε στὴν ἡσυχία τοῦ κελλιοῦ του τὸ συγγραφικὸ του ἔργο. Τὸ σύνολο τῶν ἔργων του, ἐκδοθέντων καὶ ἀνεκδότων, ἀνέρχεται στὸν ἀριθμὸ περίπου τῶν 112 τόμων, ὅπου βρίσκει κανεὶς ἐκεῖ συγκεντρωμένη καὶ κατασταλλαγμένη ὁλόκληρη τὴν πατερικὴ σοφία. "Χάρις στὰ ἔργα τοῦ Νικοδήμου καὶ τὴν ἐπιστροφὴ στὶς σωστὲς ἀρχὲς τοῦ ἡσυχαστικοῦ ἀσκητισμοῦ τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων παίρνει μία πνευματικὴ εὐρύτητα ποὺ ξεπερνᾶ κατὰ πολὺ τὴν ἔριδα γιὰ τὰ μνημόσυνα" (13). Ὅλοι οἱ σύγχρονοί του τὸν τιμοῦσαν πολὺ καὶ τὸν θεωροῦσαν ὡς Ἅγιο. Πέθανε τὸ 1809 καὶ ἀνεγνωρίσθηκε σὰν Ἅγιος τὸ 1955.

4. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος.

Ἀπὸ τοὺς σπουδαιοτέρους πρωταγωνιστὲς τοῦ κινήματος ἦταν ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, κατὰ κόσμον Ἀθανάσιος Τούλιος. Γεννήθηκε στὸ χωριὸ Κόστος τοῦ νησιοῦ Πάρος τὸ 1725. Ἀργότερα ἐγκαταλείπει τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα "Τούλιος" καὶ ὑπογράφεται ὡς "Πάριος". Τὰ πρῶτα του γράμματα ἔμαθε στὸ πατρικὸ νησὶ καὶ κατόπιν μετέβηκε γιὰ σπουδὲς στὴν Σμύρνη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἐκεῖ ἐπὶ τέσσερα χρόνια ἦταν ἀκροατὴς τῆς διδασκαλίας τοῦ Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου καὶ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως στὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία(1752-56). Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1758 ἀναχώρησε στὴν Θεσσαλονίκη ὅπου ἀνέλαβε τὴν διεύθυνση μιᾶς ἐκ τῶν δύο σχολῶν της. Ἐξ αἰτίας τῆς πανώλης ποὺ ξέσπασε ἐκεῖ διέκοψε τὰ μαθήματα καὶ πῆγε πρῶτα στὴν Κέρκυρα καὶ μετὰ ἀφοῦ προσκλήθηκε ἀπὸ τὸν διδάσκαλο Παναγιώτη Παλαμᾶ, μετέβηκε στὸ Μεσολόγγι ὡς διδάσκαλος τῆς σχολῆς καὶ ἱεροκήρυκας τοῦ θείου λόγου. Τὸ 1771 μὲ πατριαρχικὴ ἀπόφαση ἀναλαμβάνει τὴν σχολαρχία τῆς Ἀθωνιάδας σχολῆς. Ἀλλὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐξ αἰτίας τῆς ἐνεργητικῆς συμμετοχῆς του στὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων, συκοφαντήθηκε, κατηγορήθηκε γιὰ αἵρεση καὶ καθαιρέθηκε ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος φεύγει γιὰ τὸ νησὶ τῆς Χίου ὅπου ἀναλαμβάνει τὴν σχολαρχία τῆς σχολῆς. Ἐκεῖ καὶ παραμένει μέχρι τὸν θάνατόν του τὸ 1813. Ὅπως βλέπουμε ἀπὸ τὶς εξωτερικὲς περιστάσεις τῆς ζωῆς του ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος πάντοτε βρισκόταν σὲ δράση. Αὐτὸς ὑπῆρξε ὁ μαχητικὸς τοῦ κινήματος τῶν Κολλυβάδων. Ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν συμπατριωτῶν του. Μὲ ζῆλο πολέμησε τὸν βολταιρισμό, ἀθεϊσμὸ καὶ εὐρωπαϊκὴ παιδεία καὶ ὑπερά-

σπισε τὴν ἐκκλησιαστικὴ παιδεία καὶ φιλοσοφία λέγοντας ὅτι οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μᾶς δίνουν λύσεις σὲ ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ θέματα. Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἀκλόνητης στάσης ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν ἐπιφανέστερο ἀλλὰ δυτικίζοντα λόγιο τῆς ἐποχῆς, τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ.

Ἔγραψε πολλὰ ἔργα ἀπολογητικοῦ, λειτουργικοῦ καὶ παιδαγωγικοῦ περιεχομένου. Κατὰ τὸν ρωμαιοκαθολικὸ ἐπίσκοπο L. Petit, ὁ Πάριος ὑπῆρξε "ὁ πλέον διάσημος ἕλληνας τοῦ 18ου αἰῶνος μετὰ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη" (14). Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἐκτιμῶντας τὸ ἔργο καὶ τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου του, τὸν συγκατέλεξε στὴν χορεία τῶν Ἁγίων τὸ ἔτος 1995.

5. Μεταξὺ τῶν γνωστῶν ὀπαδῶν τοῦ κολλυβαδικοῦ κινήματος συγκαταλέγονται ἐπίσης ὁ ὁσίας μνήμης καθηγούμενος τῆς Μονῆς Εὐαγγελισμοῦ Σκιάθου ἱερομόναχος Νήφων ὁ Κοινοβιάρχης, ὁ Γέρων Ἱερόθεος καθηγούμενος τῆς Μονῆς Προφήτου Ἠλιοὺ Ὕδρας, ὁ Ἰάκωβος ὁ Πελοποννήσιος, ὁ Ἀγάπιος ὁ Κύπριος, ὁ Χριστόφορος Προδρομίτης καὶ ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος τῆς Πάρου.

β΄. Τῶν Ἀντικολλυβάδων.

Ἀπὸ τὶς πηγὲς φαίνεται ὅτι οἱ ἀντικολλυβάδες ἦταν πολυαριθμότεροι τῶν Κολλυβάδων. Οἱ κυριώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τους ἦταν ὁ Θεοδώρητος ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ ὁ Βησσαρίων ἀπὸ τὴν Ραψάνη τῆς Θεσσαλίας.

1. Ὁ Θεοδώρητος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Λόγιος καὶ αὐτὸς ἁγιορείτης τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνα, γνωστὸς γιὰ τὸν φιλελευθερισμό του. Μοναχὸς τῆς Σκήτεως τῆς Ἁγίας Ἄννης καὶ γιὰ ἕνα ὁρισμένο χρονικὸ διάστημα ἡγούμενος τῆς Ἱ. Μονῆς Ἐσφιγμένου.

Ὁ Θεοδώρητος ἦταν γιὰ τοὺς Ἀντικολλυβάδες ὅ,τι καὶ ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος γιὰ τοὺς Κολλυβάδες, ὁ μαχητικὸς τῆς ὁμάδας (15). Ἦταν ὁ πρωτεργάτης τῆς ἕριδας, τηρῶντας στάση ἀντικολλυβαδική. Θεωρεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐρευνητὲς τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ ὁποίου τὴν ἱστορία συνέγραψε. Τὸ 1799 ἐκδόθηκε στὴν Λειψία ἀνώνυμος ἑρμηνεία του στὴν Ἀποκάλυψη, ἡ ὁποία καταδικάστηκε γιὰ δογματικὰ σφάλματα καὶ ἀπαγορεύτηκε ἡ κυκλοφορία της ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ Θεοδώρητος ἐνήργησε καὶ στὴν τύπωση τοῦ "Πηδαλίου" τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ἀλλὰ παρενέβηκε γράφοντας σημειώσεις φιλελευθέρου πνεύματος, πρᾶγμα ποὺ κατελύπησε τὸν Ἅγιον, ὁ ὁποῖος ἀπεκάλεσε τὸν Θεοδώρητο "ψευδάδελφο". Ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ἀποσφράγισε καὶ νόθευσε ἐπιστολὲς τοῦ Ἁγίου κατηγορῶντας τον μπροστὰ στὴν Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γινόμενος κατ'αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ κύριος κατήγορος τῶν Κολλυβάδων ἐνώπιον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

2. Ὁ Βησσαρίων ὁ ἐκ Ραψάνης.

Ἐλάχιστες πληροφορίες διασώθηκαν δυστυχῶς γιὰ τὸν Βησσαρίωνα. Γεννήθηκε στὴν κωμόπολη Ραψάνη τῆς Θεσσαλίας περίπου τὸ 1738. Σπούδασε στὰ Ἰωάννινα καὶ στὴν Ἀθωνιάδα ὡς μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως καὶ κατόπιν στὴν Κ/Πολη. Ἐκεῖ ἦταν γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα διδάσκαλος τῶν παιδιῶν τοῦ Μεγάλου Λογοθέτη, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Ἀργότερα ἔλαβε τὸ μοναχικὸ σχῆμα στὸ Ἅγιον Ὄρος μετονομαζόμενος ἀπὸ Βασίλειος σὲ Βησσαρίωνα καὶ ἔζησε στὴν Νέα Σκήτη. Εἶχε φήμη πεπαιδευμένου καὶ ἐναρέτου μοναχοῦ τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος καὶ ἀπελάμβανε μεγάλης ἐκτιμήσεως τόσο στὸν Ἄθωνα ὅσο καὶ στὴν Κ/Πολη. Ὁ ρόλος τοῦ Βησσαρίωνα στὴν χορεία τῶν Ἀντικολλυβάδων δὲν ἦταν καὶ τόσο καλός. Μετέβηκε στὴν Κ/Πολη ὅπου συκοφάντισε στοὺς ταγοὺς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὴν θεώρησι τῶν Ἱερῶν Μνημοσύνων καὶ τῆς συνεχοῦς Θείας Μεταλήψεως τῶν Κολλυβάδων μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι δικαίως καὶ ἀπέδωσαν τὴν καταδίκη τους ἀπὸ τὴν Μεγάλη Ἐκκλησία σὲ αὐτὲς τὶς ἐνέργειες τοῦ Βησσαρίωνα.

4. ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΚΟΛΛΥΒΑΔΩΝ.

Ἐξετάζοντας, λοιπόν, τὴν ἔριδα αὐτὴ μέσα στὰ γενικὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν πνευματικῶν τάσεών της ἀνακαλύπτομε τὰ ἐσωτερικὰ αἴτια καὶ τὶς προϋποθέσεις, ποὺ τὴν δημιούργησαν. Κατ᾽ ἀρχὴν πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων, μολονότι ξεκίνησε ἀπὸ μία φαινομενικά μικρὴ ἀφορμή, πολὺ γρήγορα παίρνει μία πνευματικὴ εὐρύτητα, ποὺ ξεπερνᾶ κατὰ πολὺ τὴν ἔριδα τῶν μνημοσύνων. Εἶναι ἕνα κίνημα ἐμμονῆς στὶς σωστὲς βάσεις τῆς Ὀρθοδοξίας, στήν πεμπτουσία της, στὸ βασικό της θεμέλιο, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν λατρεία της. Γι᾽ αὐτὸ γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ ἔριδα ἔθεσε οὐσιαστικὰ τὸ πρόβλημα τοῦ θεολογικοῦ νοήματος τῆς λειτουργικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἐρώτημα ποὺ πρέπει νά λύσομε εἶναι τὸ ἑξῆς: Ὑπάρχει ἄραγε κάποια σχέσι ἢ κάποια μυστικὴ ἑνότητα μεταξὺ τοῦ συμβόλου καὶ τῆς πραγματικότητος, ποὺ αὐτὸ ἐκφράζει, μεταξὺ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, δηλαδὴ μεταξὺ τῆς καθ᾽ αὐτὸ παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱστορικῶν "ἐνσαρκώσεων" καὶ μορφῶν της; Καὶ ἐὰν ὑπάρχει, τότε ποιά;

"Ναί, ὑπάρχει", ἀπήντησαν οἱ φιλοκαλικοὶ Κολλυβάδες, γιατὶ στὴν Ὀρθοδοξία αὐτὲς οἱ δύο πλευρὲς τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι ἀχώριστες. Ὁ "κανόνας τῆς λατρείας" τῆς προσευχῆς καὶ τὸ Τυπικὸ πρέπει ὀργανικὰ νὰ πηγάζουν ἀπὸ τὸν "κανόνα τῆς πίστεως". Μὲ ἄλλα λόγια ἡ θεολογία, σὰν θεωρία, εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν λατρεία καὶ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Γι᾽ αὐτό, ἐὰν θὰ ἀλλάξωμε τὶς θεολογικὲς ἀπόψεις μας, ἀλλάζει καὶ ἡ πνευματικὴ ζωή μας. Ἀκριβῶς γι᾽ αὐτὸ τὸν λόγο οἱ ἅγιοι Πατέρες ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἀκεραιότητα τῆς πίστεως ἔναντι τῶν αἱρετικῶν. Ἀντιθέτως, ἐὰν θὰ ἀλλάξωμε κάτι στὴν λατρεία μας, τότε διασαλεύεται ἡ θεολογία καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τοὺς ἁγίους Πατέρες ὑπάρχει κάποια μυστικὴ μετοχὴ καὶ κοινωνία μεταξὺ τοῦ συμβόλου καὶ τῆς πραγματικότητος, ποὺ αὐτὸ ἐκφράζει·

γι᾽ αὐτὸ καὶ εἶναι ἀχώριστα μεταξύ τους. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ὑπογραμμίζεται ἰδιαίτερα στὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, στοὺς εἰκονοφίλους Πατέρες τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἄλλους Πατέρες τῆς Ἀνατολῆς. Γι᾽ αὐτὸ ἐὰν θέλωμε νά ἀλλάξωμε κάτι στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νά εἴμαστε πολὺ προσεκτικοὶ γιὰ νὰ μήν ἐγγίσωμε τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα καὶ νὰ μὴν ἀνατρέψωμε, ἐξ αἰτίας τῆς ἀναισθησίας μας, τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπάνω σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς οἱ ἀντίπαλοι τῶν Κολλυβάδων δὲν ἔχουν καμμία αἴσθηση, εἴτε λόγῳ ἀγνοίας εἴτε πάλι λόγῳ φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν ἐπιδράσεων τῆς Δύσεως. Ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς στὸ πρόσωπο τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, καὶ περισσότερο ὁ Προτεσταντισμός, εἶχαν κηρύξει τὸν χωρισμὸ καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς λατρείας ἀπὸ τὸ δόγμα τῆς πίστεως. Οἱ Ἀντικολλυβάδες, λοιπόν, ἔχοντας τέτοια ἐσφαλμένη θεολογικὴ βάση πολὺ εὔκολα, καὶ χωρὶς ἐμβάθυνση στὸ νόημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Τυπικοῦ καὶ τῆς λατρείας, προσάρμοζαν τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας στὶς ἱστορικὲς συνθῆκες καὶ τὶς καθημερινὲς ἀνάγκες τους. Αὐτοὶ δὲν εἶχαν συναίσθηση ὅτι οἱ ἀλλαγὲς πρέπει νὰ γίνωνται πάντοτε ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς πίστεως, καὶ ὄχι ἀνάλογα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ κόσμου, γιατὶ ἔτσι "ὁ χρόνος καὶ οἱ ἀνάγκες τῆς ζωῆς γίνονται κριτήριο τῶν λειτουργικῶν πράξεων καὶ συμβόλων. Δηλαδὴ μὲ ἕνα ἐξωτερικὸ τρόπο καὶ χωρὶς βάθος ἀντιμετωπίζεται ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας" (16).

Ἀντίθετα, οἱ Κολλυβάδες δὲν ἤθελαν νὰ ἐξυπηρετοῦν τὶς θρησκευτικὲς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἤθελαν νὰ λατρεύουν τὸν Θεό. Ἡ λατρεία, κατὰ τοὺς Κολλυβάδες, πρέπει νὰ εἶναι μία προσφορά, ἕνα δῶρο ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεό, καὶ ὄχι ἕνα ἁπλὸ σύστημα ἐξυπηρετήσεως τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶχαν τὴν ἄποψη ὅτι πρέπει νὰ ἀνεβαίνωμε ἐμεῖς πρὸς τοὺς οὐρανούς, καὶ ὄχι νὰ τραβοῦμε τὸν οὐρανὸ πρὸς τὴν γῆ. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ θεολογικὲς ἀπόψεις τῶν Κολλυβάδων εἶναι θεοκεντρικές, στραμμένες πρὸς τὸν Θεό, ἐνῶ τῶν Ἀντικολλυβάδων εἶναι οὐμανιστικές, στραμμένες πρὸς τὸν κόσμο.

Ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἰπώθηκαν γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ ἔριδα τῶν μνημοσύνων ἦταν ἀντικατοπτρισμὸς αὐτῶν τῶν δύο θεολογικῶν στάσεων καὶ ὄχι μία ἀσήμαντη διαμάχη κάποιων ἀργόσχολων μοναχῶν. Ἂς δοῦμε, λοιπόν, ποιά ἐπιχειρήματα παρέχουν οἱ Κολλυβάδες ὑποστηρίζοντας τὶς θέσεις τους.

Κατὰ τὸν ἅγιο Ἀθανάσιο τὸν Πάριο, ἡ τέλεση τῶν μνημοσύνων κατὰ τὴν Κυριακὴ εἶναι "ἀνοίκειον", δηλαδὴ ἀπαράδεκτο, καὶ "ἁμαρτιῶδες" γεγονός. Ἀνοίκειον, γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ψάλλωνται νεκρώσιμες καὶ θρηνώδεις Ἀκολουθίες, κατὰ τὴν χαρμόσυνη αὐτὴν ἡμέρα. Ἁμαρτιῶδες, γιατὶ παραβαίνονται οἱ Ἀποστολικὲς Διαταγές, οἱ ὁποῖες ἀναφέρουν: "Ἔνοχος ἔσται ὁ κατηφῶν ἡμέραν ἑορτῆς Κυρίου" (17).

Ὁ ὅσιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης στὴν "Ὁμολογία πίστεώς" του παρουσιάζει περισσό-

τερα ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὸν ἅγιο Ἀθανάσιο τὸν Πάριο γιὰ τὴν ἀπαγόρευση τῆς τελέσεως τῶν μνημοσύνων κατὰ τὴν Κυριακή. Πρῶτα ἀπὸ ὅλα ἐξηγεῖ ὅτι ὑπαρχουν δύο εἴδη μνημοσύνων: α΄). Ὅταν ὁ ἱερέας μνημονεύει τὰ ὀνόματα τῶν κεκοιμημένων στὴν Προσκομιδὴ, κατὰ τὴν Θ. Λειτουργία, καὶ σ᾽ αὐτὴν τὴν περίπτωση τὸ μνημόσυνο, ἢ μᾶλλον ἡ μνημόνευση, γίνεται χωρὶς κανένα πένθος ἢ θρῆνο, καὶ β΄). Ὅταν τὰ μνημόσυνα τελοῦνται "μετὰ κολλύβων", καὶ τότε πένθος ὑπάρχει καὶ "θρῆνος εἰσάγεται". Δηλαδή, κατὰ τὸν ὅσιο Νικόδημο, ἀπαγορεύεται τὴν Κυριακὴ τὸ δεύτερο εἶδος τῶν μνημοσύνων, ποὺ προκαλεῖ θρῆνο, ἐνῶ δὲν ἀπαγορεύεται τὸ πρῶτο εἶδος, δηλαδὴ ἡ ἁπλὴ μνεία τῶν ὀνομάτων καὶ οἱ εὐχές ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων στὴν Προσκομιδή, ἔστω καὶ ἂν εἶναι Κυριακή, ἀφοῦ δὲν προκαλεῖ πένθος, ποὺ δὲν ταιριάζει στὴν ἀναστάσιμη αὐτήν ἡμέρα. Ἐξ ἄλλου ἀπαγορεύονται τὰ μνημόσυνα κατὰ τὶς Κυριακὲς σύμφωνα καὶ μὲ τὶς Ἀποστολικές Διαταγές, ποὺ ἀναφέρουν ὅτι: "Οὐ χρὴ πενθεῖν ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς".

Ὅπως βλέπομε, γιὰ τοὺς Κολλυβάδες τὰ μνημόσυνα καὶ τὰ κόλλυβα δὲν εἶναι μόνο προσευχὴ γιὰ τοὺς νεκρούς, ἀλλ᾽ εἶναι "ταυτόχρονα καὶ λειτουργικὴ μαρτυρία καὶ κήρυγμα τοῦ σαββατισμοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν πρώτη δημιουργία τοῦ κόσμου· ἀλλὰ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ θανάτου καὶ τῆς καθόδου τοῦ Κυρίου στὸν Ἅδη, τὴν ἡμέρα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, γιὰ τὴν λύτρωσι τῶν κεκοιμημένων. Τὰ κόλλυβα συμβολίζουν τὸ νεκρὸ ἄνθρώπινο σῶμα, ποὺ περιμένει τὴν Ἀνάστασι" (18). Τὸ Σάββατο, λοιπόν, εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς λύπης καὶ τοῦ θρήνου γιὰ τοὺς νεκρούς, ἐνῶ ἡ Κυριακὴ εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐφροσύνης γιὰ τὴν ἀναμενόμενη κοινὴ Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν. Ἀφοῦ ἡ Κυριακὴ ἔχει τέτοιο συμβολισμό, αὐτὸ πρέπει νὰ μαρτυρεῖται καὶ νὰ διακηρύσσεται, "καὶ τίποτε δὲν πρέπει νά ἀμαυρώση ἢ νὰ σκεπάση ἢ νά κρύψη αὐτὸ τὸ μεγάλο μυστήριο τῆς ἡμέρας τοῦ Κυρίου, μὲ τὴν ὁποία ὅλες οἱ ἡμέρες, ἑπομένως καὶ τὸ Σάββατο, ἀποκτοῦν τὸ πραγματικὸ καὶ αἰώνιο νόημά τους" (19).

Τὸ κάθε σύμβολο ἀντιστοιχεῖ σὲ μία ὁρισμένη πραγματικότητα καὶ, ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Νικόδημος, δὲν πρέπει νὰ ἀμιγνύωνται τὰ διάφορα σύμβολα, οὔτε οἱ διάφορες, μεταξύ τους. Ἀλλὰ, θὰ μποροῦσε νά ρωτήσει κανείς, τί σημασία ἔχουν τὰ σύμβολα γιὰ τὴν ζωή μας; Τί μποροῦν νὰ μᾶς προσφέρουν; Ὅσο περισσότερο συναρμόζεται καὶ ταυτίζεται ὁ φυσικὸς ρυθμὸς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν Θεανθρώπινη οἰκονομία, τὰ ἱστορικὰ γεγονότα μὲ τὴν λειτουργικὴ ἀνάμνηση καὶ συμβολισμὸ τῆς ἑορτῆς, τόσο περισσότερο ριζώνει ὁ ἄνθρωπος μέσα στό μυστήριο τῆς Θείας ζωῆς, καὶ ἤδη ἐδῶ στὴν γῆ ἀρχίζει νά συνηθίζει πρὸς τὴν αἰώνια ζωή, ἀρχίζει νά ζῆ σὲ ἄλλες διαστάσεις. Ἔτσι ὁ χρόνος μέσα στὸν ὁποῖο μένομε τώρα, ἑνώνεται μὲ τγην αἰω νιότητα, μέσα στὴν ὁποῖα θά ζήσομε στὸ μέλλον. Ὁ κόσμος μεταμορφώνεται καὶ ὁ ἄνθρωπος θεοῦται καὶ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νά προετοιμάσει ἤδη ἐδῶ στὴν γῆ τὰ τέκνα της γιὰ τὴν ἄλλη, αἰώνια ζωή.

Τὸ βασικώτερο μέσο προετοιμασίας γιὰ τὴν μέλλουσα ζωὴ εἶναι ἡ Θ. Μετάληψη, μέσῳ τῆς ὁποίας ἐμεῖς, ποὺ ζοῦμε ἐπὶ τῆς γῆς, ἑνωνώμαστε κατὰ χάριν μὲ τὸν Χριστὸ

καὶ προγευόμαστε τὴν αἰώνια ζωή. Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσωμε ὅτι ἡ ἐπιστροφὴ τῶν Κολλυβάδων πρὸς τὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ τάξη τῆς συχνῆς θείας Μεταλήψεως δὲν εἶναι ἁπλὴ ἀποκατάσταση τῆς παλαιᾶς παραδόσεως, ἀλλ᾽ ὑπαρξιακὴ ἀνάγκη. Προκειμένου νὰ ζοῦν πνευματικά, νὰ προσηλώνονται πρὸς τὸν Θεό, πρέπει νὰ ἔχουν καὶ τὴν ἀντίστοιχη πνευματικὴ ἐνίσχυση, τὴν θεία τροφή, τὸν "οὐράνιο Ἄρτο".

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ εἶχε ἐπικρατήσει ἡ συνήθεια μεταξύ τῶν χριστιανῶν νὰ μεταλαμβάνουν μόνο δύο ἢ τρεῖς φορὲς τὸν χρόνο, γιὰ νὰ μὴν ὑποτιμοῦν δῆθεν τὸ ἱερὸ μυστήριο τῆς Θ. Κοινωνίας. Αὐτὴ τὴν στάση, δηλαδὴ τὴν ἀραιὰ Θ. Κοινωνία, ὑπερασπίσθηκαν οἱ Ἀντικολλυβάδες, μολονότι αὐτὴ δὲν ἦταν ποτὲ κανόνας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ᾽ ἀντίθετα ἕνα παροδικὸ γέννημα κάποιων ἱστορικῶν συνθηκῶν. Οἱ Κολλυβάδες, ὅμως, εἶχαν "τὴν πεποίθησι ὅτι ἡ Θ. Μετάληψις δὲν εἶναι ἐπιβράβευσις τῶν τελείων, ἀλλ᾽ ἐνίσχυσις τῶν ἀτελῶν εἰς τὸν πνευματικό τους ἀγῶνα", καὶ ἐπιμελοῦντο καὶ συνιστοῦσαν τὴν συχνὴ προσέλευση στὸ "ποτήριο τῆς ζωῆς" (20).

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ βλέπομε τοὺς ἱεροπρεπεῖς Κολλυβάδες νὰ ἐνδιαφέρονται πρωτίστως γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, νὰ ψάχνουν γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ θὰ μπορέσει νὰ ἀναγεννήσει τὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ τοὺς προετοιμάσει γιὰ τὴν χριστοειδῆ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ζωή. Γι᾽ αὐτὸ δὲν εἶναι τυχαῖο πὼς οἱ Κολλυβάδες ἔστρεψαν τὰ βλέμματά τους πρός τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀντλώντας μέσα ἀπὸ τὰ συγγράμματά τους τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία.

5. Η ΦΙΛΟΚΑΛΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

α΄. Στὴν Ἑλλάδα.

Μία ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς προσφορὲς τῶν Κολλυβάδων εἶναι καὶ ἡ ἔκδοση τῆς "Φιλοκαλίας". Ὅπως ἔχομε ἀναφέρει ἡ περισσότερη τιμὴ γιὰ τὴν συλλογή της ἀνήκει στὸν ἅγιο Μακάριο, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσθέσωμε ἐδῶ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀόκνου "θεολόγου τοῦ κινήματος", τοῦ ὁσίου Νικοδήμου, ὁ ὁποῖος ἐπεξεργάσθηκε ὅλα τὰ πατερικὰ κείμενα ποὺ τοῦ προσέφερε ὁ ἅγιος Μακάριος.

Ἀφοῦ στερήθηκε τήν Μητρόπολή του, ὁ ἅγιος Μακάριος, ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε ὑλικὸ βάρος, πάμπτωχος, ἀνεχώρησε πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀλλὰ πρῶτα ἐπισκέφθηκε πολλὲς μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νησιῶν, ἐρευνώντας γιὰ τὰ νηπτικὰ, ἡσυχαστικὰ κείμενα τῶν Πατέρων. Ὅμως, τί παρεκίνησε τὸν Ἅγιο πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση; Ὅπως εἴπαμε ἤδη, ὁ ἅγιος Μακάριος πρὶν νὰ γίνει Μητροπολίτης Κορίνθου ἦταν δάσκαλος καὶ γνώρισε ἐμπειρικὰ τὴν πνευματικὴ κατάσταση τοῦ Γένους. Ἀπό τότε ἤδη εἶχε ὀρθὰ διαβλέψει ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει φρόνημα γνήσια ὀρθόδοξο, χωρὶς θεολογικὸ ἦθος καὶ ὀρθοπραξία. Ἐξ ἴσου καὶ ὁ πνευματικὸς ἀγῶνας καὶ ὁ μοναχισμὸς δὲν μποροῦν νὰ προκόψουν καὶ νὰ ἔχουν καρποὺς χωρὶς θεολογικὴ θεμελίωσι καὶ πρακτικὸ ὁδηγό,

γέροντα. Καὶ ὅλα αὐτὰ ὁ Ἅγιος Μακάριος τὰ εἶδε συγκεντρωμένα στὰ ἔργα τῶν Νηπτικῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Γι'αὐτὸ ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του ἀφιέρωσε σὲ αὐτὸν τὸν σκοπό.

Ἔχοντας φθάσει λοιπὸν στὸ Ἅγιον Ὄρος ὁ Ἅγιος Μακάριος εἶχε ἤδη πολλὰ κείμενα τὰ ὁποῖα ἐμπλούτησε περισσότερο μετὰ ἀπὸ τὴν ἔρευνα στὶς ἐκεῖ βιβλιοθῆκες καὶ συγκεκριμένα στὴν Ἱ.Μονὴ Βατοπαιδίου ποὺ "ἀνεκάλυψε θησαυρὸν, ἤτοι βιβλίον περὶ ἑνώσεως τοῦ νοὸς μετὰ τοῦ Θεοῦ συλλεχθὲν εἰς ἀρχαίους χρόνους ἀπὸ μεγάλων ζηλωτῶν ἐκ πάντων τῶν Ἁγίων" (21). Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐγκαταστάθηκε στὴν Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου στὶς Καρυὲς καὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ ἐκάλεσε τὸν νεαρὸ ἀκόμα μοναχὸ Νικόδημο, ποὺ εἶχε τότε ἡλικία εἰκοσιοκτὼ ἐτῶν, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ θεωρήσει τὴν Φιλοκαλία.

Τὴν ὀγκώδη συλλογὴ αὐτὴ ποὺ συμπεριέλαβε ὅλα τὰ κείμενα ἀσκητικῶν συγγραφέων ἀπὸ τὸν Δ΄ μέχρι ΙΔ΄ αἰῶνα, ὁ Ἅγιος Μακάριος ὀνόμασε "Φιλοκαλία". Τὴν ὀνομασία αὐτὴ ἐπῆρε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Θεολόγο (+381), ὁ ὁποῖος πρῶτος ἔτσι ὀνόμασε τὴν ἐπιλογὴ τῶν τμημάτων ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ὠριγένη καὶ τὴν ὁποία παρουσίασε στὸν φίλο του Μέγα Βασίλειο. Ἡ λέξη Φιλοκαλία σημαίνει ἀγάπη πρὸς τὴν ὀμορφιά, πρὸς τὸ κάλλος.

Στὸν Ἅγιο Νικόδημο ἔμελλε νὰ θεωρήσει αὐτὸ τὸν τεράστιο ὄγκο χαρτιῶν ποὺ τοῦ παρουσίασε ὁ Ἅγιος Μακάριος. Ἔπρεπε νὰ διαβάσει, νὰ ἐπιλέξει καὶ νὰ ἐπεξεργαστεῖ αὐτὸν τὸν "θησαυρὸ", νὰ γράψει σύντομες βιογραφίες τῶν συγγραφέων τῆς συλλογῆς καὶ νὰ συντάξει τὸ προοίμιο. Ἡ δουλειὰ ἦταν μεγάλη ἀλλὰ εὐχάριστη, ἐπειδὴ συνέβαλε στὴν πνευματικὴ πρόοδο τοῦ ἰδίου τοῦ Νικοδήμου. Ἐπεξεργάζοντας τὰ κείμενα τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν, ἂν μποροῦμε νὰ ἐκφραστοῦμε ἔτσι, κυριολεκτικὰ ἀφομοίωσε ὅλα ὅσα γράφτηκαν ἐκεῖ. Φυσικὰ αὐτὴ ἡ δουλεία ἐκτελέστηκε ὑπὸ τὴν καθοδήγησι τοῦ Ἁγίου Μακαρίου. Ἡ συνεργασία τῶν δύο Ἁγίων ἄρχισε τὸ 1777 καὶ τελείωσε σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα. Ἤδη τὸ 1782 στὴν Βενετία ἐκδόθηκε ἡ "Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν".

"Τὴν ἀξία τῶν προσπαθειῶν τους ἀποτιμᾶ κανεὶς βαθύτερα ἀναλογιζόμενος ὅτι τόσο εὐρὺ καὶ χρήσιμο ἔργο δὲν εἶχε μέχρι τότε ἀναληφθεῖ, ἀλλ' οὔτε μέχρι σήμερα νὰ ἔχει ὑποκατασταθεῖ ἀπὸ κάποιο καλύτερο" (22).

β΄. Στὴν Ρουμανία, Ρωσσία, κτλ.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι τὸ φιλοκαλικὸ κίνημα ἐπηρέασε τὴν πνευματικὴ ζωὴ ὄχι μόνον τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ καὶ ἔμμεσα τῶν ὑπολοίπων Βαλκανικῶν λαῶν καὶ τῆς Ρωσίας. Ἡ ἀναγέννηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς σὲ αὐτὲς τὶς χῶρες εἶναι δεμένη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ οὐκρανικῆς καταγωγῆς μολδαβοῦ στάρετς (γέροντος) Ἁγίου Παϊσίου Βελιτσκόφσκι (1722-94), ὁ ὁποῖος μετέφρασε τὴν "Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νηπτικῶν"

στὴν ἐκκλησιαστικο-σλαβονικὴ γλῶσσα.

Λίγο πρὶν ξεσπάσει ἡ ἔριδα τῶν μνημοσύνων, τὸ 1746 ἦλθε στὸ Ἅγιον Ὄρος ὁ Ἅγιος Παΐσιος ζητῶντας πνευματικὸ ὁδηγὸ τὸν ὁποῖο δὲν μποροῦσε νὰ βρεῖ οὔτε στὴν Ρωσία οὔτε στὴν Μολδαβία. Δὲν πραγματοποιήθηκε ὅμως ἡ ἐπιθυμία του καὶ ἐκεῖ. Διψῶντας γιὰ πνευματικὲς ὁδηγίες ἔστρεψε τὸ βλέμμα του πρὸς τὰ ἔργα τῶν Ἁγίων Πατέρων, τὰ ὁποῖα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν εἶχαν ἀπήχηση. Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ γεγονὸς τὸν παρεκίνησε νὰ μάθει τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ νὰ ψάχνει στὶς βιβλιοθῆκες τοῦ Ὄρους τὰ χειρόγραφα τῶν πατερικῶν κειμένων. Ἐγκαταστάθηκε στὴν Σκήτη τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ καὶ σιγὰ σιγὰ γύρω ἀπὸ αὐτὸν συναθροίστηκε ἡ ἀδελφότητα, ἡ ὁποία αὐξήθηκε σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ ὁ Ἅγιος Παΐσιος ἀναγκάσθηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἱερὰ χερσόνησο καὶ νὰ ἐπανέλθει στὴν Βλαχία, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν συνθῆκες γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς ἀδελφότητος.

Φεύγοντας τὸ 1764 γιὰ τὴν Μολδαβία ἄφησε στὸ Ὄρος τὸν μαθητή του Γρηγόριο. Αὐτὸς προσκολήθηκε στὸν Ἅγιο Μακάριο τὸν ὁποῖο βοηθοῦσε στὴν ἀντιγραφὴ κωδίκων καὶ ταυτόχρονα ἐνημέρωνε σχετικὰ τὸν Ἅγιο Παΐσιο, τὸν ὁποῖο καὶ προμήθευε μὲ χειρόγραφα νηπτικοῦ περιεχομένου (23). Μόλις τὸ 1782 ἐκδόθηκε ἡ "Φιλοκαλία" ὁ Παΐσιος τὴν ἐπῆρε καὶ μετέφρασε στὴν σλαβονικὴ γλῶσσα.

Στὴν ρωσσικὴ Φιλοκαλία ὀφείλεται ἡ ἀναγέννηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῆς Ρωσσίας τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, ἐξοχώτερος ἐκπρόσωπος τῆς ὁποίας ἦταν ἡ Μονὴ τῆς Ὄπτινα, ποὺ ἄσκησε ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση καὶ στὴν ὁμάδα τῶν σλαβοφίλων στοχαστῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν καμμία ἀπολύτως σχέση μὲ τοὺς πανσλαβιστές. Οἱ ἀπόψεις τῶν σλαβοφίλων συμπίπτουν μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν παραδοσιακῶν τῆς Ἑλλάδος, ὥστε "ἡ χώρα ξαναβρίσκοντας τὶς λαϊκὲς, ὀρθόδοξες ρίζες της θὰ μποροῦσε νὰ προικισθεῖ μὲ μία παιδεία σύμφωνη μὲ τὸ αὐθεντικὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ" (24).

Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς τῆς πνευματικῆς ἐπιδράσεως τῶν Κολλυβάδων ἔδωσε τὸ δικαίωμα στὸν Ἀρχιμ. Ἀμφιλόχιο Ράντοβιτς νὰ μιλάει γιὰ "Φιλοκαλικὸ κίνημα" ἀντὶ γιὰ "κολλυβαδικὸ", λέγοντας ὅτι μία τέτοια ὀνομασία δὲν μπορεῖ "νὰ ἐκφράζει, οὔτε νὰ συμπεριλάβει ὅλες τὶς διαστάσεις αὐτοῦ τοῦ πολύπλευρου κινήματος" (25). Ὅμως σύμφωνα καί μὲ ὅσα ἔχουν ἀναφερθεῖ, ὁ ὅρος "κολλυβαδικό" κίνημα, δὲν ἀποκλείει καθόλου τὴν "φιλοκαλικὴ" ἔννοιά του.

6. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΟΛΛΥΒΑΔΩΝ ΣΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Μετὰ τὴν ἔριδα τῶν μνημοσύνων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Κολλυβάδες τοῦ Ἄθω ἐξακολούθησαν νὰ ἀφήνουν τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ νὰ σκορπίζονται στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ἰδιαιτέρως στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, ἱδρύοντας μοναστήρια ποὺ ἔγιναν οἱ

ἑστίες τῆς διαδόσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀφυπνιστικοῦ αὐτοῦ κινήματος.

Μία σημαντικὴ ὄψη τοῦ ρόλου τους ὑπῆρξε τὸ λειτούργημα τοῦ πνευματικοῦ πατρός-γέροντος καὶ συμβούλου τοῦ ὑπόδουλου λαοῦ. Πολλὲς φορὲς στάθηκαν οἱ καθοδηγητὲς καὶ ἐμψυχωτὲς τῶν Νεομαρτύρων τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Αὐτοὶ συνήθως ἦταν χριστιανοὶ ποὺ σὲ μία στιγμὴ ἀδυναμίας, ἐγκατέλειψαν τὴν πίστη τους καὶ ἀσπάστηκαν τὸν ἰσλαμισμὸ ἀπὸ φόβο ἢ συμφέρον. Κυριευμένοι ἀπὸ μετάνοια, ἔμπαιναν στὴν καθοδήγηση κάποιου ὀνομαστοῦ μοναχοῦ, περνοῦσαν μερικὰ χρόνια σὲ μία αὐστηρὴ ἄσκηση καὶ ἀκριβὴ τακτικὴ τῆς ἡσυχαστικῆς προσευχῆς, καὶ μετὰ πήγαιναν νὰ μαρτυρήσουν ἐπισήμως τὴν ἐπιστροφὴ τους ἐνώπιον τῶν Ὀθωμανῶν, ὅπου καὶ καταδικάζονταν σὲ θάνατο. Τὸ παράδειγμά τους ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια στηρίγματα τῆς πίστεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν μουσουλμάνων (26).

Ἀλλὰ ἡ προσφορὰ τῶν ἁγίων Γερόντων Κολλυβάδων ἐπεκτάθηκε καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ὅπως τὴν ὑποστήριξη τῶν ἀγωνιστῶν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ γένους ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγό. Χαρακτηριστικὸ τὸ παράδειγμα τῆς κολλυβαδικῆς Μονῆς Εὐαγγελισμοῦ στὴ νῆσο Σκιάθο. «Κάθε φορὰ ποὺ ἡ παραμονὴ τῶν ἁρματωλῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας στὴν στεριὰ καταντοῦσε ἀδύνατη, εὕρισκαν καταφύγιο στὴν γειτονικὴ Σκιάθο, ὅπου οἱ φιλόξενοι μοναχοὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τοὺς προσέφεραν μὲ κάθε προθυμία ὅλη τὴν δυνατὴ περίθαλψη "ἄρτους, κρέατα, τυροὺς καὶ οἶνον"» (27). Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἐθνικῆς του προσφορᾶς τὸ μοναστῆρι ἐξαιρέθηκε ἀπὸ τὴν φορολογία μὲ ἀπόφαση τῆς τότε Κυβερνήσεως.

Ἀλλὰ δὲν περιορίστηκε μόνον σὲ αὐτὲς τὶς προσφορὲς καὶ ἐπιδράσεις ἡ Μονὴ Εὐαγγελισμοῦ Σκιάθου. Ἡ Μονὴ ἀνέπλασε πνευματικὰ, προετοίμασε ψυχικὰ καὶ χάρισε στὴν Ἑλλάδα τοὺς δύο μεγάλους χριστιανοὺς λογοτέχνες της, τοὺς δύο Σκιαθίτες Ἀλεξάνδρους, τὸν Παπαδιαμάντη καὶ τὸν Μωραϊτίδη, τῶν ὁποίων ἡ θρησκευτικότητα, ἢ πιὸ σωστὰ χριστιανικότητα, στάθηκε ἕνα φαινόμενο μοναδικὸ ὡς τώρα στὴν νεοελληνικὴ λογοτεχία (28).

Ἐδῶ δὲν θὰ μιλήσομε γιὰ τὴν βιογραφία τῶν δύο λογοτεχνῶν, ἀλλὰ θὰ στρέψομε τὴν προσοχή μας πρὸς τὶς ρίζες τῆς πνευματικότητάς τους. Μολονότι γεννήθηκαν ἕναν αἰῶνα ἀργότερα ἀπὸ τὴν περίοδο ἀκμῆς τοῦ κολλυβαδικοῦ κινήματος, ἐπηρεάστηκαν πολὺ ἀπὸ τὴν διαχρονικότητα τῆς φιλοκαλικῆς πνοῆς του, ποὺ ἁπλώθηκε στὴ ὄμορφη νῆσο Σκιάθο μὲ τὴν ἵδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τὸ "νέο μοναστῆρι", ὅπως τὸ ἀποκαλοῦσαν οἱ ντόπιοι. Ἱδρυτὲς του τὸ 1794 οἱ ἐξορισμένοι ἁγιορεῖτες Κολλυβάδες, ὁ ἱερομόναχος Γρηγόριος Σκιαθίτης καὶ ὁ γέροντάς του ἱερομόναχος Νήφων ὁ Χίος, ὁ ὁποῖος στάθηκε καὶ ὁ πρῶτος ἡγούμενος ἐκεῖ, ἐπικληθεὶς ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του "νέος κοινοβιάρχης", γνήσιος ἐνσαρκωτὴς τοῦ κολλυβαδικοῦ πνεύματος ποὺ τὸ μετέδωσε ἀνόθευτο στὸ κοινόβιό του. Τὸν διαδέχθηκε ὁ μαθητὴς

του Γρηγόριος, τοῦ ὁποίου ἡ ἡγουμενία ἦταν πολὺ σύντομη, ἀφοῦ πέθανε μετὰ ἀπὸ δύο χρόνια.

Τὸν Γρηγόριο διαδέχθηκε ὁ Φλαβιανὸς, ὁ ὁποῖος ἀνεδείχθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιοτέρους στυλοβάτες τοῦ κοινοβίου αὐτοῦ. Αὐτὸν διαδέχθηκε ὁ Ἀλύπιος, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀδελφὸς τοῦ λόγιου Ἐπιφανείου Δημητριάδη, "τοῦ Λογιωτάτου", ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσαν τότε. Ὁ γιὸς τοῦ Δημητριάδη καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀλυπίου ἦταν ὁ περίφημος γέρων Διονύσιος. Αὐτὸς, παραφυάδα τῶν ἱεροπρεπῶν ἐκείνων Κολλυβάδων, ἦταν συγγενὴς ἐξ αἵματος μὲ τὸν παπα-Ἀδαμάντιο Μωραΐτη, τὸν πατέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη καὶ θεῖο τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη. Ὁ γέρων Διονύσιος ἐκτιμᾶτο τόσο πολὺ ἀπὸ τὰ πνευματικὰ του τέκνα, ὥστε νά γράψει γι᾽ αὐτὸν ὁ Παπαδιαμάντης: "Ἐὰν ἐγεννᾶτο πρὸ τοῦ Δ΄ αἰῶνος, θὰ ἦτο μάρτυς· ἐὰν μετὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα, ὅσιος" (29). Ἀπὸ τέτοια περίφημη γενιὰ κρατοῦσαν τὴν φλέβα τους οἱ δύο αὐτοὶ ἐξάδελφοι. Νεκρολογῶντας τὸν ἱερέα πατέρα του ὁ Παπαδιαμάντης τὸ 1895 γράφει ὅτι αὐτὸς "ἐδιδάχθη τὴν τέλεσιν τῶν μνημοσύνων παρὰ τῶν ἱεροπρεπῶν Κολλυβάδων" (30).

Συνειδητοποιώντας οἱ δύο Ἀλέξανδροι αὐτὴν τὴν πνευματικὴ καὶ σαρκικὴ καταγωγὴ τους ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς Κολλυβάδες, τοὺς σέβονται, τοὺς τιμοῦν, τοὺς ἀγαποῦν, ἀλλὰ καὶ ἐμβαπτίζουν τὴν πέννα τους στὸ κολλυβαδικὸ πνεῦμα τους. Ὁ Μωραϊτίδης πλέκει τὸ ἐγκώμιο τοῦ ἁγίου Νικοδήμου ὀνομάζοντάς τον "μέγαν Διδάσκαλον τοῦ αἰῶνος". Ἀλλὰ καὶ ὁ Παπαδιαμάντης στὸ διήγημά του "Τὸ Χατζόπουλο", μιλῶντας γιὰ τὸν π. Νήφωνα, τόν π. Γρηγόριο καὶ τοὺς ἄλλους συνασκητές τους, προσθέτει ἐπεξηγηματικά: "Οὗτοι...ἦσαν οἱ λεγόμενοι Κολλυβάδες ὑποστάντες διωγμὸν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, διότι ἐπέμενον εἰς τὴν ἀκρίβειαν, καὶ δι᾽ ἄλλα πολλὰ πράγματα, καὶ ὅπως μὴ τὰ μνημόσυνα τῶν νεκρῶν τελῶνται τὰς Κυριακάς. Ψυχοσάββατον ὑπάρχει, ἀλλὰ ψυχοκυριακὴν ἠκούσατε ποτέ σας χριστιανοί;" (31). Ἡ σημασία, ποὺ δίνει ὁ Παπαδιαμάντης στὴν λειτουργικὴ καὶ λατρευτικὴ ζωὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, μ�ς φανερώνει πάλι τοὺς πνευματικοὺς προγόνους του.

Τὰ παιδικὰ χρόνια γιὰ κάθε ἄνθρωπο εἶναι πολύτιμα, ἐπειδὴ προσφέρουν τὶς ἀνεξάλειπτες ἀναμνήσεις μιᾶς ἀμέριμνης καὶ εὐτυχισμένης ζωῆς. Ἀλλὰ περισσότερο αὐτὸ ἰσχύει γιὰ ἀνθρώπους μὲ καλλιεργημένη ψυχή, ὅπως τοὺς δύο Ἀλεξάνδρους, οἱ ὁποῖοι ἀναπολοῦν συχνὰ αὐτὰ τὰ θαυμάσια χρόνια, ὅταν μὲ μεγάλη χαρὰ ἔτρεχαν στὸ μοναστήρι τῆς Εὐαγγελιστρίας, στοὺς καλοὺς καὶ εὐλαβεῖς μοναχούς. Νοσταλγικὲς εἶναι οἱ ἀναμνήσεις γιὰ τὶς κατανυκτικὲς ψαλμωδίες τῶν νυκτερινῶν ἀγρυπνιῶν καὶ τὰ μελωδικὰ κελαηδήματα τῶν ἀηδονιῶν τῆς αὐγῆς.

Δὲν θὰ εἶχε ἡ Ἑλλάδα ἕναν Μωραϊτίδη ἐὰν δὲν τοῦ ἔλεγε ὁ γέρων Διονύσιος: "Πήγαινε νὰ μάθης γράμματα!", ὅταν ὁ ἔφηβος Ἀλέξανδρος ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία νὰ γίνει μοναχός. Ἔτσι μὲ αὐτὴν τὴν προτρεπτικὴ συμβουλὴ τοῦ Γέροντος κέρδισε τὸν Μωραϊτίδη ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ λογοτεχνία (32). Ἀλλ᾽ αὐτός, μένοντας πιστὸς στὸν

νεανικό του πόθο, ἔγινε μοναχὸς στὰ τέλη τὴς ζωῆς του μὲ τὸ ὄνομα Ἀνδρόνικος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἄραγε, μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτά, μποροῦμε νὰ μιλᾶμε γιὰ "σκοταδιστὲς καὶ στενόμυαλους" Κολλυβάδες, ἢ μήπως πρόκειται γιὰ τοὺς ἐκπροσώπους ἑνὸς ἀναγεννητικοῦ κινήματος στοὺς κόλπους τῆς Ὀρθοδοξίας, τὸ ὁποῖο ἔδωσε καινούρια πνοὴ στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ γένους; Ἡ ἀπάντηση εἶναι μᾶλλον αὐτονόητη... Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων ἀπασχόλησε ζωηρὰ κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σχεδὸν ὅλους. Πλῆθος κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἀσχολήθηκε μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐποχῆς, γεγονὸς ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ, κατὰ τὸν γερμανὸ θεολόγο N. Bonwetsch, "ὡς ἕνα ἀκόμη δεῖγμα τῆς ἀφυπνιζομένης πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα" (33).

Ἔτσι τελειώνοντας, καὶ ὡς ἀνακεφαλαίωση τῆς παρούσης ἐργασίας, νομίζω πὼς δὲν θὰ μπορέσω νὰ προσθέσω τίποτε παραπάνω ἀπὸ ὅσα ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ θέματος ὁ καθηγητὴς π. Γ. Μεταλληνός: " Ἡ ἐμφάνιση τῶν Κολλυβάδων τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα στὸν Ἀγιορειτικό, καὶ εὐρύτερα στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, σημειώνει μία δυναμικὴ ἐπιστροφὴ στὶς ρίζες τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, στὸ κέντρο τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος. Τὸ "κίνημά" τους, ὅπως ὀνομάσθηκε, εἶναι ἀναγεννητικό, ὅσο καὶ παραδοσιακό· προοδευτικό, ὅσο καὶ πατερικό· μὲ μία λέξη: γνήσια ὀρθόδοξο. Δέχθηκε πολλὲς ἐπιθέσεις, παρεξηγήθηκε, διαβλήθηκε ἀπὸ ὅλους ἐκείνους, ποὺ θρεμμένοι μὲ τὸ σκοτάδι τοῦ δυτικοῦ, φραγκικοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ ἀποκομμένοι ἀπὸ τὶς Πατερικὲς ρίζες, δὲν μποροῦσαν νὰ τὸ καταλάβουν, γιατὶ εἶχαν μάθει νὰ βλέπουν τὸ ξένο σὰν δικό τους καὶ τό δικό τους σὰν ξένο... Στὸν δύσκολο ἱστορικὰ ΙΗ΄ αἰῶνα θέλησαν οἱ Κολλυβάδες νὰ ἀντιτάξουν στὸ ρεῦμα τοῦ διαφωτισμοῦ, ποὺ μὲ τὸν ὑπερτροφικὸ λογικισμό του ἀπειλοῦσε τὴν πίστη καὶ τὴν ἐκκλησιαστική παράδοση τοῦ τόπου, τὴν μυστικὴ ἐμπειρία τῆς Ὀρθοδοξίας, ποὺ σώζει τὸν ἄνθρωπο θεώνοντάς τον. Μία ὁμάδα μοναχῶν, ποὺ ζῆ μέσα στὴν Ἀποστολικὴ καὶ Πατερικὴ παράδοση τῆς νοερᾶς προσευχῆς, παίρνει τὴν ἀφορμὴ ἀπὸ κάποιο συγκεκριμένο γεγονός, ὄχι δίχως θεολογικὲς προεκτάσεις, γιὰ νὰ φωτίσει τὴν σωστὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας" (34).

Ἰούνιος 2001.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἁγίου Ἀθανασίου Παρίου, "Δήλωσις τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ταραχῶν ἀληθείας", Ἀθήνα 1988.
- Ἀρχ. Ἀμφιλοχίου Ράντοβιτς, "Ἡ Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννησι τοῦ XVIII καὶ XIX αἰ. καὶ οἱ πνευματικοὶ καρποί της", ἔκδ. "Ἱδρύματος Γουλανδρῆ-Χόρν", Ἀθήνα
- Βερίτη Γ., "Τὸ ἀναμορφωτικὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων καὶ οἱ δύο Ἀλέξανδροι

τῆς Σκιάθου", περιοδ. "Ἀκτῖνες", τ. 6, σ. 99-110, Ἀθήνα
- "Βίος καὶ πολιτεία Ἱεροθέου τοῦ μακαρίου γέροντος", ἔκδ. "Τῆνος", Ἀθήνα 1994.
- Ἐπιφανιάδη Π., "Ὁ γέροντας Διονύσιος", Ἀθήνα
- Θ.Η.Ε. (Θρησκευτικὴ κι Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία), Ἀθήνα
- π. Γ. Μεταλληνοῦ, "Μικρὰ ἱστορικά", σελ. 27-30, ("Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων"), ἔκδ. Πολιτιστικοῦ Ὁμίλου "Οἱ Ρίζες", Λευκωσία 1988
- Μπαστιᾶ Κ., "Παπαδιαμάντης", Ἀθήνα 1974.
- Παπαδοπούλου Σ., "Ἅγιος Μακάριος Κορίνθου", ἔκδ. "Ἀκρίτας", Ἀθήνα
- Παπουλίδη Κ., "Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων", ἔκδ. "Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα
- —, "Μακάριος Νοταρᾶς (1731-1805)", ἔκδ. "Ἀποστ. Διακ. Ἐκκλ. Ἑλλ.", Ἀθήνα 1974.
- Πάσχου Π., "Ἐν ἀσκήσει καὶ μαρτυρίῳ", ἔκδ. "Ἁρμός", Ἀθήνα
- Ἀρχιμ. Πλακίδα Deseille, "Φιλοκαλία", ἔκδ. "Ἀκρίτας", Ἀθήνα 1999.
- Ταχιάου Α., "Ὁ Παΐσιος Βελιτσκόφσκυ (1722-94) καὶ ἡ ἀσκητικοφιλολογικὴ σχολή του", ἔκδ. "Ἰνστιτούτου Βαλκανικῶν Σπουδῶν", Θεσσαλονίκη
- Τζώγα Χ., "Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἁγίῳ Ὄρει κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰ.", Θεσ/νίκη

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

(1) Ἀμφιλοχίου, σελ. 11.

(2) Ἀμφιλοχίου, σελ. 12.

(3) Ἀμφιλοχίου, σελ. 8.

(4) Ἀμφιλοχίου, σελ. 16.

(5) Βερίτη, σελ. 100.

(6) Παπουλίδη, σελ. 28.

(7) Ἀμφιλοχίου, σελ. 23.

(8) Παπουλίδη, σελ. 52.

(9) Τζώγα, σελ. 59.

(10) Τζώγα, σελ. 28.

(11) "Βίος Ἱεροθέου...", σελ. 24.

(12) Τζώγα, σελ. 47.

(13) Μπαστιᾶ, σελ. 42.

(14) Βλ. Παπουλίδη, σελ. 39.

(15) Παπουλίδη, σελ. 41.

(16) Ἀμφιλοχίου, σελ. 25.

(17) Βλ. Παπουλίδη, σελ. 43.

(18) Ἀμφιλοχίου, σελ. 27.

(19) Ἀμφιλοχίου, σελ. 28.

(20) "Βίος Ἱεροθέου...", σελ. 12.

(21) Ταχιάου, σελ. 109-110.

(22) Βλ. Παπαδοπούλου, σελ. 51.

(23) Παπαδοπούλου, σελ. 46.

(24) Πλακίδα, σελ. 258.

(25) Ἀμφιλοχίου, σελ. 10.

(26) Πλακίδα, σελ. 249-250.

(27) Βερίτη, σελ. 104.

(28) Βερίτη, σελ. 99.

(29) Βερίτη, σελ. 108.

(30) Μπαστιᾶ, σελ. 37.

(31) Μπαστιᾶ, σελ. 38.

(32) Ἐπιφανιάδη, σελ. 134.

(33) Θ.Η.Ε., τόμ. 7, σελ. 742.

(34) Μεταλληνοῦ, σελ. 27.